

DEDE KORKUT ve YUNUS EMRE'DE HAYAT,
TABİAT, TANRI ve ÖLÜM¹

DURSUN YILDIRIM

Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan göçebe Oğuz Türklerinin hayatı ile Yunus Emre'nin şiirlerinde akislerini gördüğümüz Anadolu'daki Türklerin yerleşik hayatı arasında çeşitli farklar ve benzerlikler vardır. Biz burada, hayat tarzı bakımından farklılık arzeden —göçebe ve yerleşik— bu toplulukların hayat anlayışını, tabiat'a bakışını, tanrı ve ölüm düşüncesini incelemeye ve aralarındaki ayrılıkları, benzerlikleri ortaya koymağa çalışacağız. Hareket noktamızın esası Dede Korkut hikâyeleri ile Yunus Emre'nin şiirleri olacaktır.

Hayat anlayışı :

Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan göçebe Oğuz Türkleri atlıgöçebe medeniyetinin hemen hemen bütün hususiyetlerini devam ettirmektedirler. Göçebe hayatı tanzim eden ana faktör tabiatın bizzat kendisidir. Hayat tarzı devamlı hareket ve mücadeleye dayanır. Tabiat ve çevre şartlarıyla devamlı mücadele ise kuvvetli olmayı gerektirir. Bu bakımdan göçebenin hayatını devam ettiren esas unsur kuvvettir. Bu kuvvet fizik, yani maddi kuvvettir. Göçebe Oğuz Türkleri ekonomik yapı bakımından avcılık ve çobanlık dönemini yaşamaktadırlar. Hayvancılık en önemli geçim kaynağıdır. Gerçi ekonomik durumu etkileyen tâli faktörler de vardır. Bezirgânlar vasıtasıyla yapılan alış-verişler, savaşlardan elde edilen ganimetler gibi. Fakat bunlar geçici ve ikinci derecede kalan gelir kaynaklarıdır. Bundan dolayı, gerek içtimaî hayat tarzı, gerek ekonomik yapı tabiata sınımsız bağlıdır. Tabiat şartlarının sertliği, çevredeki topluluklarla devamlı mücadele; göçebeye savaşçı, mücadeleci, sert, hareketli bir karakter kazandırmıştır. Dolayısıyla maddi, yani fizik kuvvet göçebe için hayatın en önemli değeri olarak görünmektedir.

1 Bu incelememiz Prof. Dr. Muharrem Ergin'in neşrettiği «*Dede Korkut Kitabı* (metin-sözlük)» adlı eseri ile A. Gölpınarlı'nın neşrettiği «*Yunus Emre, Risâlat al-Nushiyya ve Divân*» adlı eserindeki metinler esas alınarak yapılmıştır.

Göçebenin hayatını tanzim eden tabiat; onun hayat anlayışının ve şahsiyetinin oluşmasını sağlar. Tabiatın sert, yorucu ve yıpratıcı yapısı göçebe insanı da sert, mücadeleci, hareketli, fizik güce önem veren bir yapı kazanmağa sevk etmiştir. Göçebenin hayatta kalmasını, varolmasını temin eden maddi kuvvet onun adeta bir yaşama, var olma sembolüdür. Doğruluk, cömertlik, zayıfa yardım etmek, kahramanlık, ün kazanmak, iyi ve dürüst olmak; sevgiye, dostluğa, arkadaşlığa önem vermek bu sembol etrafında teşekkül etmiş manevi değerlerdir. Tabiatla sürekli boğuşma, mücadele; göçebeyi savaşçı, akıncı ruhlu yapmıştır. Çevre topluluklarıyla devamlı mücadeleler, yayılmak ve yer değiştirmek için yapılan savaşlar bu akıncı ruhun bir neticesi olarak görünmektedir. Devamlı hareket topluluğa büyük bir dinamizm kazandırmıştır.

Fertler arasındaki saygı ve sevgi de kuvvete dayalı bir görünüm arz eder. Toplumda kişilerin tahammül edemediği en kötü vasıf yalancılıktır. Oğuz Türkleri arasında bu vasfı taşıyan kişi toplumda ömür boyu horlanır ve kendisinden sonraki soyu da aynı damgayı bir leke olarak taşır. Bamsı Beyrek hikâyesinde «Yalancı oğlu Yartaçuk»² buna en güzel misâldir.

Dede Korkut hikâyeleri tetkik edildiğinde yukarıda vardığımız sonuçlara ulaşmak zor değildir. Oysa Yunus Emre'de durum oldukça farklıdır. Yunus'un bahsettiği cemiyetteki insanlar yerleşik hayata geçmişlerdir. Medeniyet ile birlikte hayat anlayışları da değişmiştir. İctimaî yapıdaki değişimin yanında ekonomik yapı da değişmiş, çobanlık ve avcılık dönemi yerini ticarî ve ziraî hayata bırakmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde göçebe Oğuzların içtimaî hayatını düzene sokan, her işte kendisine danışılan Dede Korkut'tur. Hikâyelerde görülen islâmî unsurlar çok sathîdir. İslâmî tesirler daha ziyade nazım kısımların da kendisini göstermektedir. Nesirle anlatılan bölümlerde islâmî akideler önemli değildir. Namazdan ancak savaş'tan önce «arı sudan abdest alıp iki rekat namaz kıldılar». Şeklinde bahsedilir. İslâmî unsurlar hikâyelere sonradan ilâve edilmiş gibi bir hava taşımaktadır. İctimaî hayata hâkim olan islâmî inançlardan ziyâde, töre ve yasadır.

Hikâyelerde pek çok iyi vasfı bir arada temsil eden Korkut Ata aynı zamanda törenin, geleneğin âdeta bir sembolü ve yürütücüsü durumundadır. Halbuki yerleşik hayatta artık törenin ve gelenekten doğan yasanın yerini islâmî prensibler ve Kur'an'a dayalı şeriat kanunları almaya başlar. Hayat tarzı durgun ve hareketsizdir. Göçebe toplumda fertler arasında bağlılık ve müşterek bir hayat tarzı vardır. Topluluk bir bütünlüğe sahiptir. Yunus'un yaşadığı dönemde ise Anadolu'da bu birlik ve bütünlük bozulmuş, parçalanmıştır. Bölgede üç tip insan topluluğu görülür: Şehirli, köylü ve göçebe³... Aralarında kuvvetli bir bağ yoktur. Her grup

2 bk. Ergin, Muharrem: *Dede Korkut Kitabı*, TKAE yayını, Ankara — 1964; s. 34.

3 «...Türk halkının her sınıfı, yani şehirli, köylüsü ve göçebesi, Memlük Sultanının geli-

kendi yapısı içinde yeni değer ölçülerini benimsemiş ve hayat anlayışı da buna göre şekil almıştır. İşte gerek bu üç grup arasındaki çeşitli sebeplerden doğan sürtüşmeler, gerekse siyasî yapıdaki sarsıntılar içtimaî bünyede devamlı huzursuzlukların doğmasına sebep olmaktadır.

Yunus Emre, yerleşik hayata geçmiş olan bu insan grupları ile göçebelerin devamlı çatışmalarından ortaya çıkan huzursuzluğu ve siyasî yapıdaki istikrarsızlığın yarattığı korku ve endişeyi yok etmek, bu gidişe dur demek için ortaya çıkıyor. Kökü aynı olan bu insan topluluklarının acı dramına son vermek istiyor. Onları sevgiye, iyiye, güzele, anlayışa, huzura götürmek için savaşıyor. Maddî hayatın batağına saplanan insanoğlunu kurtarmağa çalışıyor. Göçebe hayat düzeninden yerleşik hayata geçen insanların kaybetmiş olduğu değerlerin bıraktığı boşluğu görerek onlara yeni değerler kazandırmak için çırpınıyor. Bunun için de göçebe insanında yaşayan «akıncı» ruhunu yeni bir yöne, yeni bir fütûhâta yöneltmek istiyor. Bu yeni hedef insanın bizzat kendisidir. Çünkü Yunus, yaşadığı çağın insanını bu drama sürükleyen şeyin sebebini insanın kendisini henüz tanımamış, keşf etmemiş olmasına bağlıyor. İçtimaî hayattaki görünüm kişinin içdünyasındaki parçalanmanın huzursuzluğunun bir tezâhürüdür. Bundan, ancak içdünyasında bir bütünlüğe kavuşursa, kendisini öğrenirse kurtulabilir. Bunun için kişinin kendisi ile çetin bir savaşa girmesi, bütünlüğünü kazanması gerekir.

Dede Korkut hikâyelerinde toplumun ideal insan tipi Bayındır Han, Kazan Han, Bamsı Beyrek, Boğaç Han, Selcen Hatun, Segrek ... gibi şahsiyetlerdir⁴. Kuvvet ve kudreti temsil eden kahraman tipi göçebe için ideal insandır. Oysa Yunus'un ortaya koyduğu, topluma kabul ettirmek istediği ideal insan tipi «derviş» tir. Dede Korkut'ta herkesin kahraman, yiğit olması istenirken Yunus, insanların hepsinin «derviş» olmasını ister. Yunus insanlığın kurtuluşunu tasarladığı insan tipinin cemiyete karışmasında görmektedir. Böylece cemiyetin huzura ve sükûna kavuşacağına inanır. Halbuki göçebeler yaşayabilmek için birer kahraman olmak zorundadırlar.

Yunus, ideal insan tipi olarak ortaya koymak istediği «derviş» tip ile kendi öğretisini cemiyete yayma düşüncesini taşımaktadır. Bu bakımdan adımı ettiği derviş «hırkaya ve tâc'a önem vermeyen, maddiyattan uzak bir tip» olarak çiziyor. Böyle bir derviş'in değerini daha iyi anlatabilmek düşüncesiyle olacak, ona dağları ve taşları secde ettirir :

şinden derin bir sevinç duymuşlardı.» bk. Faruk Sümer: *Yunus Emre Çağında Türkiyenin Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine Genel bir bakış*; Uluslararası Yunus Emre Semineri, BİLDİRİLERİ, İstanbul 1971. Akbank yayını.

4 Mehmet Kaplan, islâmiyetten önceki bu tip kahramanları genel olarak «Alp tipi» kavramı ile ifade eder. bk. Mehmet Kaplan: *İki Destan İki İnsan tipi*, ist., 1952, TDED, IV/4, 399-417 ve M. Kaplan, *Yunus'un Gül Bahçesinde*, Uluslar Arası Yunus Emre semineri, Bildiriler, İst, 1971, 131-154.

Tersâlar tapuya gelür hükm ısları zebûn anlar
Tağlar taşlar secde kılır göriceğiz dervişleri⁵

(s. 143, LXXXIX)

Yunus'un düşündüğü bu dervişler cemiyette neyin yayıcısı, savunucusu olacaklardı? Yunus insanın dış dünyadaki huzursuz hayatının sebebini iç dünyasındaki parçalanmada görmüyor muydu? Demek ki dervişlerin görevi kişiyi bu parçalanmadan kurtararak doğru yolu göstermek ve bunu her tarafa yaymak olacaktı. Yunus, insanın iç dünyasındaki parçalanmayı önlemek, bütünleşmesini sağlamak için kişiye yardımcı olarak bir tek şey tavsiye ediyor: Akıl. Yol'a giren bir kişi nasıl ki bir mürebbiye muhtaçtır, insan da bu savaşı kazanmak için akıl'a muhtaçtır. Halbuki Dede Korkut'ta yol gösterici olan kuvvet ve bundan doğan töre ve yasadır. Oysa görüldüğü gibi Yunus bu görevi akıl'a verir :

Eğer devlet gerekse akla danış
Mürebbsüz ileri varmaya iş

(s. 13)

Aklı insana yoldaş, rehber kılan Yunus Emre, kişinin kendisini bilmesine de çok önem verir. Zaten aklın görevi kişiye kendini öğretmek değil midir?

Andan yiğrek ne vardur kişi bile kendözün
Kendözün bilen kişi kamulardan ol güzün

(s. 108; CXXIV.)

Kişi kendini bilince kibir, gazab, tama', kötülük, yalancılık, hırs, .. v.b. gibi insanın iç dünyasını parçalayan, onu kötümser eden şeylerden kendisini kurtarmış olacaktır. Yunus, iç dünyada kurulan bütünlüğün bozulmaması, sürekli olması için insan oğluna kanaatkâr, sabırlı, iyi, cömert, doğru ve tevazu sahibi olmalarını, birbirlerine karşı sevgi ve saygı duymalarını tavsiye ediyor.

Farklı iki medeniyeti ve hayatı temsil eden Dede Korkut hikâyeleri ve Yunus Emre bize, içtimaî hayatın değişik ve müşterek değerlerini aksettirirler. İnsan yapısında var olan dürüstlük, doğruluk, iyilik ve saygı gibi kıymetler her iki cemiyette de önem taşımaktadır. Ne var ki göçebe Oğuz Türklerinde görülen bu değerler cemiyette hükmünü sürdürmektedir. Oysa Anadolu Türklerinde medeniyet değişimleri ve çeşitli istikrarsızlıklar yüzünden bu değerler alt-üst olmuş bir durumda görülmektedir. Bu düşünce, Yunus'un hareket noktası olur ve gördüğü bu boşluğu kendi düşünce sistemi ile doldurmağa çalışır. Bize göre en önemli fark,

5 bk. Gölpınarlı, A. : Yunus Emre, *Risâlat al-Nushiyya ve Divân*, İstanbul — 1965.

Yunus'un kendi düşünce sistemine göre kurduğu bir düzeni cemiyete kabul ettirmeğe çalışması, bir teklifle ortaya çıkması; diğerrinin ise cemiyette birliğı ve bütünlüğü sağlayan değerlere zaten sahip olmasıdır. Yani Dede Korkut'ta yeni değerler teklif edilmez. Onda mevcut değerlerin tezahürünü görürüz. Bu bakımdan biz, Dede Korkut hikâyelerini çıktığı cemiyetin tam bir aynası, Yunus'u ise daha henüz cemiyete yerleşmeğe başlamış fikirler manzumesi olarak kabul ediyoruz. Bu fikirlerin cemiyete yerleşmesi için uzun asırlar geçecektir.

Tabiata Bakış :

Göçebe Oğuz türklerinin hayatını içtimaî bakımdan son derece etkileyen tabiat düşünce hayatını da tesiri altına almıştır. Dağlar, ormanlar, ağaçlar, otlaklar, çiçekler, sular, ırmaklar, denizler, göller, yağmur, kar, bulut, gökyüzü, yıldızlar, ay ve güneş göçebenin düşünce dünyasının temel taşları gibidir. Onlarsız o düşünülemez. Konuşurken, düşünürken, bağırırken, öfkelenirken hep onlarla uyum halindedir. Her anlattığı, her düşündüğü şeye onları da iştirak ettirir. Tabiat unsurlarını kendisiyle adeta özdeşleştirir. Onlara kişilikler atfeder. Dağlar, sular ağaçlar v.b. tabiat unsurlarıyla söyleşir, konuşur, dertleşir. Salur Kazan'ın evinin yağmalandığını anlatan, hikâyede bu tip örneklere rastlamaktayız. Aşağıda örnek olarak bu konuşmalardan bazı parçalar vereceğiz.

... Kazanın önüne bir şu geldi. Kazan aydur: Şu Hâk dizarın görmüştür, ben bu şu-y-ile haberleşeyim didi. Görelüm hanum niçe haberleşdi :

Kazan aydur :

Çağnam çağnam kayalardan çıkan şu
Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı şu
Hasan-ile Hüseyinün hasreti şu
Bağ ve bostanın ziyneti şu
'Ayşe ile Fâtımanın nigâhı şu
Şahbaz atlar gelüp içdüğü şu
Kızıl develer gelüp kiçdüğü şu
Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı şu
Ordunun haberin bilür misin digil maña
Kara başum kurban olsun şuyum saña

(s. 17)

Yine aynı hikâyede Kazan Han'ın oğlu Uruz o ağaçla söyle söyleşir :

«Ağaç ağaç dir isem saña erilenme ağaç
 Mekke ile Medinenüñ kapusu ağaç
 Mûsâ Kelîmüñ 'aşası ağaç
 Büyük büyük şularun köprüsi ağaç
 Kara kara deñizlerüñ gimisi ağaç
 Şah-ı merdan 'Alinüñ Düldülinüñ eyeri ağaç
 Zülfikaruñ kını-y-ile kabzası ağaç
 Şah Hasan-ile Hüseynüñ bişiği ağaç
 Eğer erdür eğer 'avratdur korhusı ağaç
 Başuñ ala baķar olsam başsuz ağaç

Dibüñ ala baķar olsam dipsüz ağaç
 Meni saña aşarlar götürmegil ağaç
 Göttürecek olur-iseñ yigitligüm seni tutsun ağaç
 Bizüm ilde gerek idüñ ağaç
 Kara hindü kullaruma buyura-y-idüm
 Seni para para toğrayalar-idi ağaç»

(s. 21-22)

Diđer bir örnek de şudur: Dirse Han oğlu Boğaç Kazılık dağında anası tarafından yaralı olarak bulunur. Boğaç'ın annesi oğlunun başına gelen kazaya Kazılık dağının sebep olduğunu sanarak ona beddua eder :

«Aķar senüñ şularuñ Kazılık Tağı
 Aķar iken aķmaz olsun
 Biter senüñ otlarün Kazılık Tağı
 Biter iken bitmez olsun
 Kaķar senüñ geyiklerüñ Kazılık Tağı
 Kaķar-iken kaķmaz olsun řaşa dönsün»

(s. 10)

Göçebe insanın tabiat unsurlarıyla bu derece içli-dışlı olmasının, onlardan sık-sık söz etmesinin sebebi, yaşadığı hayat tarzından ileri geldiği kadar, anlatmak istediği şeyi daha inandırıcı bir hüviyete büründürmek endişesinden de ileri gelebilir. Ayrıca bu şekildeki anlatım tarzı göçebe insanı için daha pratik ve kestirme bir biçim olarak da düşünülebilir. Bütün bu sebeplerin yanında maddi kuvvetin göçebenin düşünce sistemine yaptığı tesir de çok büyüktür. Bu kuvvet tabiat'ın kendisi olarak da ifâde edilirse yanlış bir düşünce olmaz sanırız.

Dede Korkut hikâyelerindeki tasvir ve benzetmelerde tabiat unsurlarından

bol bol istifâde edilir. Bu unsurlar genellikle sembolik bir anlamı yüklenmezler, kendi husûsiyetleriyle görünürler. Yâni Yunus Emre'de olduğu gibi mecazî bir anlam taşımazlar. Bu durum, belki de göçebenin en ilgi çekici yönüdür. Göçebenin hayatını ve hayat anlayışını bu derece tesiri altına alan tabiatı kendi görüntüsü içinde görme duygusu, tabiat'a karşı duyulan saygı ve korkudan doğmuş olabilir.

Dede Korkut hikâyelerinde tabiat unsurlarından istifâde edilerek yapılan tasvir ve benzetmelere birkaç örnek verecek ve Yunus Emre'nin tabiat unsurlarını nasıl ele aldığını belirtmeğe çalışacağız :

«..... Göksi güzel kıba dağlara gün değende... Kıvılu yaya beñzer çatma kaşlum / Kıosa bâdem sıgmayan şar ağızlum / Güz almasına beñzer al yañaqlum / Kıavunum viregüm düvlegüm Depe kibi et yığdum, göl kibi kıımız sağırdum... kıamın ağan yügrük şudan bir oğul akıtdun- ise digil maña... Kıarlu kıara dağlar ... Kıağnam kıağnam kıyalardan kııkan şü ... Kıamın ağan görklü şü ... Kıanlı kıanlı şular esen olsa çoşup taşar... güneş kibi ışıladı, deniz kibi çalkandı, orman kibi kıarardı ... Kıara bulut didüğün seniñ devletündür, kıar ile yağmur didüğün leşkeründür... Yılduz kibi parlayup gelen kıafirin mızragıdır... Kıarankı ağışam olanda günü toğan / Kıar ile yağmur yağanda er kibi kıuran...»

Dede Korkut hikâyelerinde tabiat unsurlarıyla çoğunlukla dış dünya ile ilgili ilişkiler anlatılmağa çalışılır. Anlatımda tabiat unsurları kendi varlıkları içinde yansıtılır, yeni bir imaj yüklenmezler. Oysa Yunus'un tabiat'a bakışı Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan göçebe Oğuz türklerinin bakışından farklıdır. Yunus'ta tabiat unsurları insan duygularını sembolize eder, bu duygularla ilgili imajlar yüklenir.

Göçebe Oğuz türklerini tesiri altına alan tabiat Yunus'u da tesiri altına almıştır. Onun şiirlerinde de dağlar, ormanlar, denizler, sular, yıldızlar, ay ve güneş ... v.b. tabiat unsurları yer alır. Fakat bütün bu unsurlar Yunus'un şiirinde, kendi dünya görüşüne uygun olarak, yeni bir öz, yeni bir biçim kazanırlar. O, kafasındaki dünyayı inşa etmek için tabiat unsurlarından sadece yapı malzemesi olarak faydalanır. Yunus Emre'nin tabiat unsurlarından istifâde ederek yaptığı tasvir ve benzetmelere ait birkaç örnek verirsek bu husus daha çok aydınlığa kavuşmuş olacaktır.

Yidi deniz yarattı ol gevher tamlasından

Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden

(s. 109; CXXXVII.)

Ay u güneş muştakdurur dervişlerin sohbetine

(s. 142. CXXXIV.)

Geh eserem yeller gibi geh tozaram yollar gibi
 Geh akaram seller gibi gel gör beni ışk neyledi
 (s. 202, XCV)

Daşdun yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
 Akdın yine kanlı yaşum yollarımı bağlar mısın
 (s. 190; LXXI)

Çıkdum erik dalına anda yidüm üzümü
 Bostan ıssı kakıyup dir ne yirsin kozumu
 (s. 204, XCIX)

Erenler bir denizdür âşık gerek talası
 (s. 144; CXLIII)

Bu yol uzakdur menzili çokdur
 Geçidi yoktur derin sular var
 (s. 157; IX)

Dede Korkut hikâyelerinde tabiat unsurları kişileştirilir. Onlara karşı göçebe insan öfkelenir, kızlar, bağırır, haber sorar, dertleşir. Yunus Emre'nin tabiat'a bakışında ise öfke, kızgınlık, bağırma-çağırma yoktur. O, dağlarla, sularla, bulutlarla şöyleşir, halinden anlayıp anlamadıklarını sorar. Yunus'un yârinden ayrıldıktan sonra tabiatla nasıl dertleştiğini aşağıdaki parçada görebiliriz.

Ben toprak oldum yoluna sen aşuru gözedürsün
 Şu karşıma göğüs gerüp taş bağırlu taglar mısın
 Harami gibi yoluma arkurı inen karlı dağ
 Ben yârumdan ayrı düşdüm sen yolumu bağlar mısın
 Karlı dağların başında salkum kalkum olan bulut
 Saçun çözüp benüm için yaşın yaşın ağlar mısın
 (s. 190; LXXI)

Burada, bilhassa şunu da belirtmek gerekir : Dede Korkut hikâyelerinin anlattığı insan tipi için tabiat, yüceliğin kendisini ifâde ederken; Yunus'ta tabiat, yüceliğin bir tezâhürü olarak görülür.

Sonuç olarak, göçebe insanı tabiatı olduğu gibi yansıtıran yerleşik hayatın insanı Yunus, tabiat'a insan yapısı ile ilgili imajlar yüklüyor. Yunus'un bu anlatım biçimi kendi dünya görüşü ve tasavvuf anlayışı içinde cereyan ediyor.

Tanrı ve Ölüm düşüncesi

Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan Tanrı, tabiatın çeşitli unsurları gibi insanlaştırılır. Tanrı öfkelenir, kızar, hiddet gösterir, bağırır. Üstelik belli bir mekânda bulunur: Gökte. Nitekim Oğuz beyleri Tanrı'ya dua etmek için yüzlerini göğe dönerek el açarlar. Oysa gerek islâmiyette ve gerekse Yunus'da Tanrı gök gibi bir mekâna yerleştirilmez; islâmiyete göre Tanrı zaman ve mekân kavramından münezzehtir. Yunus'da ise Tanrı insana çok yakın, hatta onun varlığında, yâni can evindedir. Gerçi Yunus, Dede Korkut hikâyelerindeki gibi, padişah, sultan, sevgili ve dost gibi sıfatları Tanrı için kullanarak onu bir nevî kişileştirmeye varmıştır amma öz bakımından çok farklıdır. Göçebe yalnız Tanrıyı değil, onun gibi bir çok mücerret kavramı müşahhaslaştırır. Deli Dumrul'un Azrail'i vuruşmağa, savaşımağa dâveti, anasının ve babasının oğullarını kurtarmak için ona mal, davar, yâyla v.b. şeyler verebileceklerini ifâde etmeleri bu müşahhaslaştırmanın en tipik örnekleridir. Tanrı, tabiat gibi, göçebenin düşüncesinde maddî kuvvetin bir sembolüdür.

Yunus Emre, Tanrıyı islâmiyetin belli kuralları içinde düşünmez. Yunus için Tanrı bir dost, bir sevgilidir. O, tanrı'yı böyle düşünmekle onu müşahhaslaştırmak düşüncesini değil, onunla daha içten olabilmek, daha yakınlaşmak, konuşmak, söyleşmek düşüncesini taşır. Tanrı'ya olan sevgisini şöyle ifâde eder :

Ne varlığa sevinürem ne yokluğa yerinürem
Aşkunile avunuram bana seni gerek seni

(s. 145, LXCIV)

Yunus, uzun zaman Tanrı'yı arar ve nihayet onun kendisine uzak olmadığını, can evinde, gönlünde olduğunu anlar. Yunus, Tanrının kendisine bu derece yakın olduğunu öğrenince artık bu dünyanın ne değeri kalmıştır. İnsanın artık kendisini maddî hayatın bağlarından kurtarması gerekir :

Dosttan yana giden kişi kendüzünden geçmek gerek
Dost yağmalar can şarını alıp gönül kal'esini

(s. 129. y. LXVII)

Oysa Dede Korkut hikâyelerinde anlatılan insan maddî varlığına sıkı sıkıya bağlıdır, onu terketmeyi düşünemez; çünkü maddî hayatı terk, onun için ölüm demektir. Deli Dumrul hikâyesi⁶ bunun tipik bir örneğidir.

Yunus dosta varmaktan, ona kavuşmaktan dolayı duyduğu sevinci şöyle ifâde eder :

6 bk. Ergin, Muharrem; a.g.e, s. 61-68.

Canlar canını buldum bu cânım yağma olsun
Assı ziyandan geçdüm dükkânım yağma olsun
(s. 111. CXXI.)

Dede Korkut hikâyelerinde de «yağma»⁷ motifi yer alır. Fakat oradaki yağma Yunus Emre'de görülen yağmadan farklıdır. Biri maddî yağmayı, diğeri mânevî yağmayı ifâde eder. Çünkü Dede Korkut hikâyelerinde Hanların ve beylerin evlerini yağmalatmaları; mallarının, kazançlarının yağmasıdır.

Dede Korkut hikâyelerinde Korkut Ata «yöm» verirken daima bir motifi ısrarla tekrar eder :

Çanı didüğüm big erenler
Dünya meñüm diyenler
Eçel aldı yir gizledi
Fâni dünya kime kaldı
Gelimli gidümlü dünya
Şon uçı ölümlü dünya
(s. 120 - 121)

Yunus'ta da bu motifin devamlı fakat değişik biçimlerde tekrarlandığı görülmür. İnsana hayatın sınırlı olduğu hatırlatılır. Bir Örnek :

Ele getir dügeli harceyle miskinlere
Dünyayı kimse dutmaz son-ucı ölüm vardur
(s. 62, XLIV)

Dede Korkut'taki insan için ölümle birlikte herşey bitmiş olur. Halbuki Yunus Emre'nin görüşünde hayat ebedîdir.

Göçebenin ölüm korkusu da maddî hayata dayanır. O hayatın kısalığının farkındadır. Süratli ve hareketli bir bünyeye sahip olmasının sebebi de biraz bundan doğmuş olsa gerektir. O, en kısa zaman parçası içinde en büyük işi başarmağa çalışır. Onun korkusu göçüp-gitmeden önce dünyaya müşahhas bir şey bırakmamak endişesinden doğar. Eğer ölümün bizzat kendisinden korkmuş olsa idi düşmanla çarpışmağa kalkışmazdı. Aksine düşmanla savaşmak, ölümle alay etmek, kendisinden çok büyük kuvvetle çarpışmak bir göçebe için en ögünülecek durumlardır.

Yunus'un ölümden duyduğu endişe Dede Korkut'taki insanın dünyaya müşahhas bir eser bırakmadan gitme endişesinden farklıdır. Onun korkusu Tanrıya,

7 bk. Ergin, Muharrem; a.g.e. s. 14-15, 116-121.

dost, diye çağırıldığı varlığa ulaşamadan göçüp-gitmek endişesinden doğmaktadır. Aşağıdaki örnekler bunu açık olarak gösterir :

Ölümden ne korkarsın çünkü Hakk'a yararsun
Belk'ebedî varasın ölmek fâsid işidir

(s. 54, A. XXX.)

Ölüm haberi gelmedin ecel yakamız almadın
Azrâîl hamle kılmadın gel dosta gidelim gönül

(s. 173; C. XXXVIII.)

Maddî ölüm onun için hiçbir anlam taşımaz. Maddî ölümü düşünmek «fâsid» içindir. O, maddî ölüme, yâni kendisinin maddî olarak dünyadan ayrılışına pek değer vermez ve onu şöyle anlatır :

Bir garip ölmüş diyeler üç günden sonra duyalar
Souk suyula yuyalar şöyle garip bencileyin

(s. 190. LXXII.)

Yunus'un istediği, korku ve ölümün ötesinde birşeydir. O, ölümsüzlüktür. Onun bütün istediği ebedî hayattır. Dünyanın varlığı devam ettikçe sürekli yaşamak ve insanlarla her an beraber olmaktır. Yunus bu ölümsüzlüğü şöyle ifade eder :

Günler giçe yıl çevrile üstüme sinlem devrile
Ten çürüye toprak ola tozam hey dost diyi diyi

(s. 205, XLII.)

Farklı iki hayat anlayışını temsil eden adı geçen eserleri hayat anlayışı, tabiat'a bakış, Tanrı ve ölüm düşüncesi bakımından yukardan beri incelemeğe çalıştık. Meseleye bir açıklık getirdiğimizi sanıyoruz.